

COĞRAFYA KADERDİR yahut FUZÛLÎ'NİN BAĞDÂD'I²

Doç. Dr. Aysun ÇELİK

Hacettepe Üniversitesi, Beytepe Yerleşkesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Çankaya, Ankara/Türkiye,

Email: aysuncelik@hacettepe.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-4734-1676>

ÖZET

Bağdat, Fuzûlî'nin Türkçe *Dîvân*'ında, Farsça *Dîvân*'ının mukaddimesinde, *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisinde defaatle andığı kadim bir kültür şehridir. Fuzûlî, Bağdat'a dair bilgilere ve tasvirlere daha çok Bağdat'ta bulunan devlet adamlarına sunduğu kasidelerde yer vermiş ve bu şiirlerde Bağdat'tan övgüyle söz etmiştir. Bununla birlikte şair; bazı eserlerinde de Bağdat coğrafyasının viran, insanların da nazma değer vermeyen, kıymet bilmeyen, idraksiz kimseler olduklarını söylemektedir. Bu çalışmada, Bağdat'ın Fuzûlî'nin eserlerine yansımaları ortaya konularak, coğrafyanın şahsiyet ve şairlik üzerindeki etkilerine dikkat çekmek hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fuzûlî, Dîvân, Bağdat, coğrafya.

COĞRAFIYA TALEDİR və ya FÜZULİNİN BAĞDADI

Dos. Dr. Aysun ÇELİK

Hacettepe Üniversitesi, Beytepe Kampusu,
Türk Dili və Ədəbiyyatı Bölümü, Çankaya, Ankara/Türkiyə,

Email: aysuncelik@hacettepe.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-4734-1676>

XÜLASƏ

M. Füzulinin türkcə divanında, farsca divanının müqəddiməsində, Leyli və Məcnun məsnəvisində Bağdad şəhəri dəfələrlə qədim mədəniyyət şəhəri kimi anılmışdır. O Bağdadda yaşayan dövlət adamlarına həsr etdiyi qəsidələrində Bağdad şəhəri haqqında məlumatlar və təsvirlər vermişdir və bu şeirlərində Bağdadın mövqeyi ilə bağlı söz açmışdır. Bununla yanaşı, şair bəzi şeirlərində Bağdad şəhərini viran edən, insanlarına dəyər verməyən, insanlarını qiymətləndirməyən idrakı olmayan adamların da olduqlarını qeyd etmişdir. Bu məqalədə Bağdadın Füzulinin əsərlərinə olan yanaşmalar- təsirləri bu coğrafyanın şəxsiyyət və şairlik üzərindəki təsirinə də diqqət yetirilmişdir.

Açar sözlər: Füzuli, Divan, Bağdad, coğrafiya.

² Doç. Dr. Aysun ÇELİK, Hacettepe Üniversitesi, Beytepe Yerleşkesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Çankaya, Ankara/Türkiye, Email: aysuncelik@hacettepe.edu.tr

GEOGRAPHY IS DESTINY or FUZÛLÎ'S BAGHDAD

Assoc. Prof. Dr. **Aysun ÇELİK**
Hacettepe University, Beytepe Campus,
Turkish Language and Literature Department, Çankaya, Ankara/Turkey,
Email: aysuncelik@hacettepe.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-4734-1676>

ABSTRACT

Bagdad is an ancient cultural city that Fuzuli repeatedly mentions in his Turkish Divan, in the introduction of his Persian Divan, and in his Leyla vü Mecnun masnavi. Fuzuli mostly included information and descriptions of Bagdad in his ode to the statesmen in Bagdad and praised Bagdad. However, in some of his works, the poet says that the geography of Bagdad is desolate and its people are unappreciative, unappreciative and incomprehensible people who do not value poetry. This study aims to draw attention to the effects of geography on personality and poetry by revealing the reflections of Bagdad on Fuzuli's works.

Key Words: Fuzuli, Divan, Bagdat, geography.

ГЕОГРАФИЯ — ЭТО СУДЬБА или БАГДАД ПОЭТА ФИЗУЛИ

Доцент, доктор Айсун Челик,
Университет Хаджеттепе, Кампус Бейтепе,
кафедра турецкого языка и литературы
Email: aysuncelik@hacettepe.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-4734-1676>

РЕЗЮМЕ

Багдад - древний культурный город, который неоднократно упоминается Физули в его «Турецком диване», во введении к «Персидскому Дивану» и в маснави "Лейли и Меджнун" (в основном Физули восхвалял Багдад в этих стихах). Поэта волновало тяжелое положение, в которое попала страна в результате войн и распрей между феодалами. В некоторых своих произведениях поэт говорит о том, что география Багдада пустынна, а жители Багдада, хоть и миролюбивые, но непризнательные и непонятные люди, которые не ценят поэзию. Цель данного исследования - привлечь внимание к влиянию географии на личность и поэзию, выявив отражение Багдада в произведениях Физули.

Ключевые слова: Физули, Диван, Багдад, география

GİRİŞ

Coğrafya, şairlerin tasavvurlarının ve tahayyüllerinin ayak bastığı yerdir; şairin şuuraltı, şiirin menbaıdır. Fuzûlî'nin "Menşe ü mevlidüm Irâk-ı Arab olup tamâmî-yi ömrde gayrı memleketlere seyâhat kılmadugumdan" (4, s. 181) diyerek ömrünü adadığı ve "Hâk-i Kerbalâ" ifa-

desiyle de şiirlerini (4, s. 17) tanımladığı Irak coğrafyası, Fuzûlî'nin kaderini ve şairliğini belirleyici unsurların başında gelmektedir. Gönlüne göre bir hâmi bulma umuduyla, bu coğrafyanın ileri gelenlerine sunmak üzere, birçok eser kaleme alan şair, emeline ulaşmasa da,

şairin bu çabası farklı edebî türlerde ve muhtevalarda başarılı eserlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Bağdat, dünyanın kadim kentlerinden ve Osmanlı'nın stratejik şehirlerindedir. Bugünkü Irak'ın başkenti olan Bağdat'ın kelime anlamı, genel kanaate göre "Tanrı'nın ihsanı veya armağanı" olarak kabul edilmektedir. VIII. yüzyılda Abbâsî Halifesi Ebû Cafer el-Mansûr, kurduğu bu şehre, Kur'ân-ı Kerîm'de "cennet" mânâsında kullanılan "dârü's-selâm" kelimesinden ilham alarak "Medînetü's-selâm" adını vermiştir (1, s. 426). 16. yüzyılın başında, önce Akkoyunluların, daha sonrada Safevîlerin idaresinde olan Bağdat, Kânûnî Sultân Süleymân'ın 1534 yılında fethiyle Osmanlı idaresine geçmiş, ardından 1624'te tekrar Safevîler'e, 1638'de de IV. Murâd eliyle yeniden Osmanlı topraklarına katılmıştır (4, s. 27). Divan şairleri de özellikle Kânûnî'nin fethinden sonra Bağdat'ı çeşitli yönleriyle ele almış, şehrin güzelliklerini övmüşlerdir (3, s. 234-250).

Fuzûlî'nin ömrünün önemli bir kısmını geçirdiği Bağdat, şairin Türkçe *Dîvân*'ında, Farsça *Dîvân*'ının mukaddimesinde, *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisinde defaatle andığı kadim bir kültür şehridir. Tespitlerimize göre Bağdat; Fuzûlî'nin Türkçe *Dîvân*'ında 24 defa "Bağdâd", 12 defa "burc-ı evliyâ/evliyâ burcu", 5 defa "dârü's-selâm" olarak zikredilmiştir. Dinî ve tarihî değerinin yanısıra, şairin memduhları tarafından fethedilen ve yönetilen bir şehir olduğu için Fuzûlî, Bağdat'tan genellikle sitayişle söz etmiştir. Fakat şair, zaman zaman burada kıymetinin bilinmediğini düşünerek Bağdat'ı terk etmek istediğini söylemiş, bazen de halkını basiretsizlikleri nedeniyle yermiştir.

FUZÛLÎ'NİN BAĞDÂD'I

H 888/M 1483'te doğduğu kabul edilen Fuzûlî'nin çocukluğu ve gençliği o sıralar Akkoyunlu Devleti'nin egemenliğinde olan Bağdat'ta geçmiştir. İlk kasidesini Akkoyunlu Elvend Bey'e sunan şair, yaşadığı bölgede etkili olan Muşşaîlerden Ali bin Muhsin'e de Arapça bir kaside sunmuştur. H 914/M 1508 yılında Bağdat, Şah İsmail'in eline geçince Fuzûlî, Safevîlerin Bağdat valisi olan İbrâhim Han Musullu'ya kasideler sunarak onun himayesine

girmiştir. İbrâhim Han'ın ölümünden sonra hâmişiz kalan şair, M 1527 yılında Hille veya Necef'e gitmiştir. Bu dönemde Necef'teki Hz. Ali Türbesinde türbedarlık yaptığı tahmin edilmektedir. Kânûnî'nin H 941/M 1534 senesinde Bağdat'ı fethetmesiyle ona uzun bir kaside sunan Fuzûlî, bundan sonra Bağdat'ta bulunacak olan diğer Osmanlı devlet adamlarına da farklı zamanlarda çeşitli kasideler sunmuştur (5).

"Fuzûlî, ömrünün ilk 28 yılını Akkoyunlular döneminde, orta yaşlarına denk gelen 26 yılını Safevîler döneminde, olgunluk çağlarına denk gelen 22 yılını ise Osmanlılar döneminde geçirmiştir." (4, s. 27). Duygu ve düşünce dünyasının şekillenmesinde belirleyici olan bu durum dolayısıyla Fuzûlî, Bağdat'a dair bilgilere ve tasvirlere daha çok Bağdat'ta bulunan devlet adamlarına sunduğu kasidelerde yer vermiştir.

Safevîlerin Bağdat valisi İbrâhim Han Musullu, Safevîlerin bir diğer Bağdat valisi Mehmed Han Tekelü, Osmanlı sultanı Kânûnî Sultan Süleyman, Osmanlıların Bağdat Beylerbeyi Ayas Paşa, Osmanlıların Bağdat ve Şam Beylerbeyi Lala Cafer Çelebi, Osmanlıların Bağdat valisi Baltacı Mehmed Paşa için kaleme aldığı manzumeler, Fuzûlî'nin Bağdat'tan övgüyle söz ettiği şiirlerdir. Bununla birlikte şair; Türkçe *Dîvân*'ındaki bazı gazellerinde, Farsça *Dîvân*'ının mukaddimesinde, *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisinde ise Bağdat coğrafyasının viran, insanların da nazma değer vermeyen, kıymet bilmeyen, idraksiz kimseler olduklarını söylemektedir. Nitekim Fuzûlî'ye göre, onun ilmi ve hünerleri ancak Rum diyarında hak ettiği itibarı görecektir. Bu bakımdan Fuzûlî'nin Rum diyarına gitme arzusunu dile getirmesi, oldukça dikkat çekicidir (G38/7; G197/7).³

1. Bağdat'ın Müstakil Olarak Ele Alındığı Manzumeler

Fuzûlî'nin Türkçe *Dîvân*'ındaki 10 ve 31 numaralı kasidelerde, Bağdat'ın müstakil olarak ele alındığı bölümler bulunmaktadır.

³ K harfi, kaside; G harfi, gazel; b harfi, beyit için kullanılmış kısaltmalardır.

Kânûnî'nin 1534'te Bağdat'ı fethi vesile-
siyle kaleme aldığı 10. kasidesinin (4, s. 237)⁴
nesib bölümü, bir Bağdat panoraması ve gü-
zelleme hüviyetinde olup adeta Kânûnî'ye,
fethettiği Bağdat'ın bir ön izlemesini sunmak-
tadır. 17 beyitlik bu bölümde, şehrin tabiati ve
tarihi, şehirdeki dinî unsurlar ve kutsal mekân-
lar tasvir edilerek fethedilen bu şehrin önemi
vurgulanmaya çalışılmıştır. Fuzûlî'ye göre;
Allah, Bağdat topraklarını Dârü's-selâm (Cen-
net) gibi vasıflandırmıştır. Bu nedenle her ülke
ona teslim olmalı ve onu övmelidir (K10/2).
Buraya, "Evliya burcu" demiştir çünkü Bağ-
dat'ın şerefli toprağı Allah'ın veli kullarına
mezar olmuştur (K10/3). Hayır ve düzen için-
de olan Bağdat, Allah'ın feyiz eserlerine nail
olmuştur (K. 10/4). Zaman, hilafet hükmünü
ve saltanat fermanını buradan âleme yaymıştır
(K10/5). Hz. Peygamber'in mucizesinin nişanı
burada ebedidir, Tâk-ı Kisrâ buradadır
(K10/6). Dört halifenin sonuncusunun hilafet
toprağı buradadır (K10/7). Rum'un sultanı ga-
za kılıcını burada bağlamış, Hz. Ali ikbal göl-
gesini burada salmıştır (K10/8). Kerbela şehi-
di, Hakk'ın sırrını burada açığa çıkarmıştır.
Doğru ve yanlış belirleyen, ayar yurdu burası-
dır (K10/9). İmâm-ı Azâm'ın feyzi, din hü-
kümlerinin hissesi buradan yayılmıştır
(K10/10). Marûf'a baş menzil, Cüneyd'e cil-
vegah buradadır. Behlül'e delilik zinciri, Man-
sûr'a darağacı buradadır (K10/11). Hâtem, bu-
ranın çölleri seyretmiş; Nüşirevân bu şehre
taht kurmuştur (K10/12). Lütüflar ve cömert-
likler burada ufukları kaplamıştır, adalet bu şe-
hirde yayılmış ve şöhret bulmuştur (K10/13).
Sahasında bin Leylâ ve Mecnûn, dağında bin
Şîrîn ve Hüsrev vardır (K10/14). Bağdat; her
garibe nazlı bir şehir ve vatandır ve Bağdat'ın
her mizaca uygun suyu ve havası vardır
(K10/15). Türbeleri, hayır ve şer, her şeye tesir
eder; temiz toprağı her niyete ayna olur
(K10/16). Tecrübe olunmuştur ki burada zu-
lüm uzun süremez ve muhakkak ki burada za-
lim payidar olamaz (K10/17).

⁴ Fuzûlî'nin Türkçe *Divan*'ındaki şiir alıntıları için
"Abdülhakim Kılıncı (2021). *Fuzûlî Divânı*. Ankara:
Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları."
künyeli eser kullanılmıştır.

31 numaralı kaside ise 1545-1547 tarihleri
arasında Bağdat Beylerbeyliği yapan Ayas Pa-
şa (4, s. 321) methindedir. Kasidenin nesib bö-
lümünde bulunan ilk 13 beyit, yine bir Bağdat
güzelleme olarak karşımıza çıkmaktadır.
Bağdat'ın daha çok faziletlerini öne çıkaran
bölüm, bu yönüyle bir şehir faziletnamesini
andırmaktadır. Fuzûlî'ye göre; Bağdat'ın top-
rağının karalığı, yedi iklimin gözüdür. Gözbe-
beğinin kandili, adalet nurundan daha aydın-
lıktır (K31/1). Adaletin hayat veren suyu çev-
resinden akar, insanların hepsine yardım na-
sip olur (K31/2). Sevinci kesintisiz, zevki de-
vamlı, nimeti sınırsız, göğü afiyet verici, hava-
sı ruhu besleyicidir (K31/3). Köprülerinin gö-
rünüşi, zevk ehli için bağlayıcı bir zincir, hisa-
rının burcu ufukların başına taçtır (K31/4).
Toprağı, hayırlı kişilere menzil, Allah'ın veli
kullarına dөşektir (K31/5). O pak toprağı evli-
ya burcu demek uygundur çünkü o, her alla-
meye menzil, her ilme naildir (K31/6). Fazilet-
liler temiz toprağını menzil kılmışlardır, levha-
sına nazar kıl ki bu ne defterdir! (K31/7).
Bağdat, yaratılış yazısının nüshasından bir say-
fadır ki adalet kanunları onda yazılıdır
(K31/8). Bütün Hüsrevler, bu şehrin Ferhâd gi-
bi âşığı olsa şaşılır mı? Çünkü mübarek sayfa-
sında Şîrîn'in sureti tasvir edilmiştir (K31/9).
Kâinat kitabına fitne kasırgası dolaşmış, sayfa-
ları yok olmuş, sadece bu sayfa kalmıştır
(K31/10). Bu mülkün ikbalinin şahidi hâlâ saa-
detli (Ayas) Paşa'dır (K31/13).

2. Bağdat ve İbrâhim Han Musullu

Fuzûlî, Safevîler'in Bağdat valisi İbrâhim
Han Musullu'yu methettiği kasidesinde (4, s.
284), İbrâhim Han'ın gelişinin Bağdat toprak-
larına şeref verdiğini, viran olan Bağdat mül-
künü onun mamur ettiğini söylemiştir:

Müşerref eyledi zât-ı şerîfün hâk-i Bağdâdı
'İmâret kıldı re'y-i genc-bahşun milk-i vîrânı
(K20/5)

Bir diğer beyitte de Bağdat valisinin, Bağ-
dat'ın şerefli diyarına ayak basmasıyla bütün
mezarların ve hayırlı mekânların nurla doldu-
ğunu söylemektedir (K20/7). Aynı kasidede
İbrâhim Han'ın; Cevâd ve Kâzım'ın Bağdat'ın
attarı olduğunu bildiğini, bu nedenle onlara

hürmet göstərdiğini dile getirmektedir (K20/14).

3. Bağdat ve Mehmed Han Tekelü

Safeviler'in bir digər Bağdat valisi Mehmed Han Tekelü'nün methinde söylediği kasidesinde (4, s. 305) onu, Bağdat'ın parlaklığının nişanı, Allah'ın yeni bir lutfunun tezahürü olarak tarif etmiştir:

Nişân-ı revnak-ı Bağdâddur bu kim kılmış
Zuhûr-ı lutf-ı mücedded Hudâ-yı 'azze ve cel
(K26/6)

Aynı kasidede Bağdat mülkünün kilimini, ebedî saadet nakışıyla süslediğini (K26/8), evliya burcunu nurlandırdığını (K26/9) söylemektedir.

4. Bağdat ve Kânûnî Sultan Süleyman

Fuzûlî, Kânûnî Sultân Süleymân'ın methindeki kasidesinde (4, s. 244); "Bağdat mülkünün göğü senin adaletinden dolayı aydınlan-sın da buranın suyu ve havası temiz yaratılışına uygun olsun." diyerek Bağdat'ın pak olan özünə kavuşmasını dilemektedir:

Fezâ-yı buk'a-yı Bağdâd 'adlünden olup rûşen
Mizâc-ı pâküne âb u hevâsı sâz-gâr olsun
(K11/VIII/6)

Bu kasidenin bir sonraki beyitinde de şair; evliya burcu olan Bağdat'ın, Sultan'dan süs bularak; zevkten her gününün nevrüz, her mevsiminin bahar olmasını dilemektedir:

Serîr-i hükm-i burc-ı evliyâ senden bulup zîver
Safâdan her günü nev-rûz u her faslı bahâr olsun
(K11/VIII/7)

5. Bağdat ve Ayas Paşa

Fuzûlî, Ayas Paşa'nın methindeki kasidelerinin birinde (4, s. 249); yüzünü güneşe benzettiği Ayas Paşa'dan ayrı kaldığından beri, Bağdat'ın talih yıldızının kaybolduğunu söylemektedir:

Serverâ hakkâ ki hurşîd-i cemâlünden cüdâ
Ahter-i ikbâline yitmişdi Bağdâdun zevâl
(K12/8)

Ayas Paşa için yazdığı ve Bağdat övgüsüyle başladığı kasidesinde de (4, s. 321) Bağdat'ı, yedi iklimin gözbebeği olarak tanıtmaktadır:

Sevâd-ı buk'a-yı Bağdâd çeşm-i heft kişverdür
Çirâğ-ı merdümi nûr-ı adâletden münevverdür
(K31/1)

Ayas Paşa'yı methettiği kasidelerden bir diğərində de (4, s. 253); onun Allah'ın takdiri olarak Basra mülkünü fethederek, Basra'yı Bağdat'a itaat ettireceğini düşünmektedir (K13/13). Aynı kasidede Bağdat'ta hareket halinde bulunan askerleri, adeta Cezayir'e doğru akan Dicle'ye benzetmektedir.

Teprenen 'asker midür yâ Dicedür Bağdâddan
Eyleyüp tугyân Cezâyirden yana kılmış hırâm
(K13/29, s. 254)

Ayas Paşa'yı methettiği digər bir kasidesinde şair (4, s. 257), onun fetih için Bağdat'ta asker topladığını söylemektedir (K14/II-1). Bir başka kasidesinde de (4, s. 265); yüce server Ayas Paşa'nın Bağdat'a gelmesini, gülbahçesine uygun havanın gülbahçesini değerli kılmalarına teşbih etmiştir (K15/9). Yine bir methiyesinde daha (4, s. 311); Ayas Paşa'nın Bağdat mülkünü adalet için parlattığını (K28/35), Bağdat halkına onun üstünlüğünün sirayet ettiğini söylemektedir (K28/36).

6. Bağdat ve Veysî Paşa

Fuzûlî, Bağdat ve Halep Beylerbeyi Veysî Paşa'nın methinde yazdığı kasidesinde (4, s. 269), Veysî Paşa'yı Bağdat'ın koruyucusu olarak nitelemektedir:

Hâris-i mamûre-yi Bağdâd kutb-ı ehl-i Rûm
Hâmî-yi milk-i Hamâ müstahfiz-i ser-hadd-i Şâm
(K16/19)

7. Bağdat ve Lala Cafer Paşa

Fuzûlî, Bağdat ve Şam Beylerbeyi Lala Cafer Paşa'nın methinde söylediği kasidesinde (4, s. 324), Cafer Paşa'yı, Bağdat'ın talihinin güzelliğine nişan olarak övmüştür:

Nişân-ı hüsn-i tâli' bu yiter Bağdâda kim hergiz
Ana râhat mülâkâtında yoh bir mâni' ü hâyil
(K32/10)

8. Bağdat ve Baltacı Mehmed Paşa

Bağdat Valisi Baltacı Mehmed Paşa'nın methinde söylediği kasidesinde (4, s. 349) şair; merhametli ve adaletli Mehmed Paşa'nın Bağdat diyarını şereflendirdiğini, onun mübarek kademiyle, evliya burcu olan Bağdat'ın, beladan kurtulduğunu ifade etmektedir:

Nitekim hıtta-yı Bağdâdı müşerref kılmış
Mazhar-ı merhamet ü 'adl Mehmed Pâşâ
(K40/16)

9. Bağdat ve Fazıl Efendi

Fuzûlî, Fazıl Efendi adlı birini methettiği kasidesinde (4, s. 318), onun Bağdat'ta şer icrası gören bir hâkim olduğunu söylemektedir:

Li'llâhi'l-hamd degül milk tehî hâkimden
Şer icrâsına Bagdâdda bir hâkim var
(K30/14)

10. Burc-ı Evliyâ Olarak Bağdat

Birçok Allah dostuna durak olduğundan birçoğunun mezarı burada bulunduğu Fuzûlî, Bağdat için "burc-ı evliya" tabirini sık kullanmıştır.

Bağdat Kasidesi olarak bilinen manzumesinde (4, s. 237), "Geldi burc-ı evliyâya pâdişâh-ı nâm-dâr" mısraıyla Kânûnî'nin H 941/M 1534'teki Bağdat fethine tarih düşürmüştür:

Kıldı meşhûr-ı 'Arab feth-i 'Acem târfhini
Geldi burc-ı evliyâya pâdişâh-ı nâm-dâr (941)
(K10/25).

Fuzûlî, bir başka methiyesinde (4, s. 244) burc-ı evliyâ olarak nitelediği Bağdat'ın tahtının Kânûnî ile süsleneceğini, bu sevinçle Bağdat'ın her gününün ve her mevsiminin bahar olacağını söylemektedir:

Serîr-i hükm-i burc-ı evliyâ senden bulup zîver
Safâdan her günü nev-rûz u her faslı bahâr olsun
(K11/VIII/7)

Fuzûlî, memduha seslendiği bir diğer şiirinde (4, s. 718): "Evliya burcu olan Bağdat cisim, sen onun tertemiz ruhusun. Bağdat diyarı bir yüzüktür, sen o yüzüğün nakışısın. Ey server şükürler olsun ki senin yüce feyzin, cennetin bu evliya burcunu kıskanmasını sağlamıştır." demektedir (Mukataat 5/6-7).

Ayas Paşa için söylediği kasidede de (4, s. 321) şair; Bağdat'ı evliya burcu olarak tanımlamış, zira buranın her âlime menzil, her ilme mazhar olduğunu söylemiştir (K31/6). Bağdat'ı "evliya burcu" olarak nitelediği diğer şiirlerinde de (K10/3, K12/10, K20/3, K26/9, K27/24, K33/42, K40/17), bu ifadeyi Bağdat'ın bir unvanı olarak kullanmıştır.

11. Dârüs's-Selâm Olarak Bağdat

Bağdat'ın cennete olan teşbihini ifade eden "Dârüs's-selâm" adı, Fuzûlî'nin "K 13/2, K13/12, K41/16, Mukataat 5/5" numaralı manzumelerinde Bağdat'ın bir unvanı olarak kullanılmıştır. Fuzûlî'ye göre; Allah, Bağdat diyarı-

nı Dârü's-selâm (Cennet) gibi vasıflandırmıştır ki her ülke onu takdir ve tazim etsin.

Bük'a-yı Bagdâduñ itmiş vaşfını dârü's-selâm
Kim aña teslîm ü tahsîn ide her kişver ki var
(K10/2)

12. Türkçe Divânındaki Gazelerde Bağdat

Fuzûlî, Türkçe *Divân*'ındaki iki gazelinde Bağdat'a dair menfi düşüncelerini ortaya koymaktadır. Bir gazelinde kendisine hitaben "Fazilet rütbesini arttırmak istersen Bağdat toprağını terk et, Rum diyarına git!" demektedir:

Fuzûlî ister isen izdiyâd-ı rütbe-yi fazl
Diyâr-ı Rûmı gözet terk-i hâk-i Bagdâd et
(G38/7)

Bir diğer gazelinde de; Bağdat'ın eziyetlerinin esiri olarak gördüğü gönlünün, Rum diyarının zevkinin ahengine yöneldiğini dile getirmektedir (G197/7).

13. Farsça *Divân*'ının Mukaddimesinde Bağdat

Fuzûlî, Farsça *Divân*'ının mukaddimesinde, yaşadığı yer olan Bağdat ve civarını viran ve buranın havalisini de idraksiz olarak nitelemekte, muhitiyle ilgili kanaatini şöyle dile getirmektedir: "Benim doğduğum ve yaşadığım yer Irak-ı Araptır. Burası sultanların gölgesinden uzak ve ahalsinin şuarsuzluğu, idraksizliği yüzünden harab kalmış bir yerdir. Burası bir bahçedir ki salınan servileri, sam rüzgârının girdibadları; açılmamış goncaları, mazlum şehid mezarlarının kubbelidir. Burası bir zevk meclisidir ki şarabı parçalanmış çiğelerin kanı, musikisi avare gariblerin iniltileridir. Ne mihnet arttıran sahrasında bir rahat rüzgârı esmiş ne de belalalarla dolu çölünde tozları (gamları) yatıştırarak bir şefekat bulutu ümidi belirmiştir. Böyle çile bahçelerinde, gönül goncası nasıl açılır ve dil bülbülü ne terennüm eder. Şiir: Bir mülk ki onda rahattan eser yoktur ve üzerinde bir zevk ve ferah havası esmemiştir; böyle bir yerde oturanların, oraya esir olanların bir hünlerden dem vurmaları nasıl mümkün olur?" (6, s.5).

Fuzûlî, bu konuda bir savunma mekanizması geliştirmiş olmalı ki bu cümlelerinin hemen devamında, aslında böyle bir coğrafyada bulunmanın avantajlarını dolaylı olarak şöyle ifade etmektedir: "Sultanlarla musahabet, başkalarının hasedini çekmekten başka bir işe ya-

ramaz. Şarabın neşesi ise ebedî azabı mucibdir. Nedimlerle sohbet etmek insanın muhayyilesini işgal eder, onu kendi tahayyülâtı ile başbaşa kalmaktan alıkor. Malın çokluğu gönül sahiplerini gaflete sevkeder. Hamd olsun bu afetlerden uzak bir diyardasın. Birçok veliler, mübarek insanlar, şeyhler ve âlimler ıstırap kılıcı ile helâk olunca bu diyarda toprağa kalb olmuşlardır. Bu diyarın toprağı mazlumların (Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin) kanı ile karışmıştır; o şehidlerin kanları bu topraklara dökülmüştür. Allah'ın kaza ve kaderi senin çamurunu bu toprak ile yoğurmuş ve mukadder nasibini bu toprağın üzerine yazmıştır. Sen bu mihnet beşiğinde meşakkat sütü ile beslenmiş ve buranın suyu ve havası ile yetişip büyümüşsün. Biliyorum ki sen dertli yaratılmışsın. Dert ise şairliğin sermayesidir. Şair olmak için zevk ve safa lazımdır, deme; derdden bahset ki şiir yarışında müsabaka kazanan derttir.” (6, s. 5).

Mukaddimenin devamında, şiirlerinin Necef ve Kerbela topraklarından beslendiğini ve burc-ı evliyâ olan Bağdat'ın suyu ve havası ile yetiştiğini, dolayısıyla birer yavru ve yetim olan bu şiirlerin kusurunun bağışlanmasını ve gittikleri yerde itibar görmelerini dilemektedir (6, s. 9).

14. Leylâ vü Mecnûn Mesnevisinde Bağdat

Fuzûlî, Bağdat ile ilgili gazellerinde ortaya koyduğu olumsuz tasavvuru, bu mesnevisinin sebab-i telif bölümünde de dile getirmektedir. Mesnevide (2, s. 52), Bağdat'ın da diğer memleketlerin de şiire değer vermediğinden yakınmaktadır:

Ancak dimezem ki hâk-i Bagdâd
Âlâyiş-i nazmdandur âzâd (b. 289)

Yohdur bir mülk bu zamanda
Kim nazmın revâcı ola anda (b. 290)

Eserin ana hikâyesinin başında ise Mecnûn'un babası, bazen Basra'da bazen Bağdat'ta makam tutan bir Arap beyi olarak tarif edilmektedir:

Emrine Arab mutî' ü münkâd
Geh Basra makâmı gâh Bagdâd (b. 479)

SONUÇ

Fuzûlî'nin yaşadığı topraklar, asırlardır, hiç fasıla vermeden savaşlara sahne olan kadim Mezopotamya topraklarıdır. Fuzûlî bu topraklarda yaşadığı yaklaşık 70 yıllık ömründe; Akkoyunlular, Safevîler, Osmanlılar olmak üzere, üç devletin devrine şahit olmuştur. Siyasi istikrardan yoksun, mezhep çatışmalarının yoğun olduğu Bağdat'ın bu durumu; ilmî, edebî, sosyal ve kültürel hayatı da etkilemiş olmalıdır ki Fuzûlî'nin zaman zaman Bağdat'tan Rum diyarına azmetme niyetinde olduğunu görmekteyiz.

Fuzûlî'nin Bağdat ile ilgili tasavvurunu, menfi ve müspet düşünceler olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Şairin Bağdat ve Bağdatlılar ile ilgili olumsuz düşünceleri; Fuzûlî'nin Farsça *Dîvân*'ının mukaddimesinde, Türkçe *Dîvân*'ındaki gazellerinde ve *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisinde yer almaktadır. Olumlu düşünceleri ise Türkçe *Dîvân*'ındaki kasidelerinde bulunmaktadır. Bu bağlamda, Fuzûlî'nin mezkûr kasideleri; memduhun ne kadar değerli bir yer fethettiğini/idare ettiğini ortaya koymak adına, politik bir niyetle yazdığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda kanaatimize göre, Fuzûlî'nin Bağdat'a dair verdiği gerçekçi bilgilerin, menfi olarak naklettiği bilgiler olması daha muhtemeldir. Zira yukarıda da ifade edildiği gibi; o günlerde, şehrin istikrarsızlık ve mezhepsel çatışmalara bağlı olarak olumsuz şartlarda bulunması, tabii ve tarihi bir hakikattir.

Doğduğu ve yaşadığı yerin insanın karakterini, kaderini, geleceğini belirlemedeki büyük rolü tartışılmazdır. Bu bakımdan Fuzûlî'nin şahsiyeti ve şiirleriyle bütünleşen ıstırap temi; şairin yaratılışına ve tercihine dayanmakla birlikte, kendisinin de ifade ettiği gibi kan ve gözyaşı ile yoğrulmuş bu coğrafyaya bağlıdır. Ve işte mezkûr özellikleriyle bu coğrafya; Süleymân oğlu Mehmed'i, “Büyük Şair Fuzûlî-i Bağdâdî” yapan kaderidir.

KAYNAKÇA

1. Abdülazîz ed-Dûrî (1991). “Bağdat”. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 4: 425-433.
2. Doğan, Muhammet Nur (1996). *Fuzûlî Leyla ve Mecnun*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
3. Karavelioğlu, Murat (2003). “Klasik Türk Edebiyatında Bağdat”. *Irak Dosyası*. İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, 231-252.
4. Kılınç, Abdülhakim (2021). *Fuzûlî Dîvânı*. Ankara: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
5. Macit, Muhsin (2020). “Fuzûlî”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/Fuzûlî-mdbir>, Erişim Tarihi: 12.05.2024.
6. Tarlan, Ali Nihad (1950). *Fuzûlî'nin Farsça Divanı (Tercümesi)*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Rəyçi:

f.ü.f.d.,dos. Gündüz Süleymanov

Göndərilib: 04.08.2024

Qəbul edilib: 16.08.2024